

Örkit osana viholliskuvastoa – Informaatiosodankäyntiä Ukrainan sodassa

Ukrainan sota, J.R.R. Tolkien, örkit, viholliskuvastot, informaatiosodankäynti

Jenna Peltonen

jehelin [a] utu.fi

Väitöskirjatutkija

Digitaalinen kulttuuri

Turun yliopisto

Viittaaminen: Peltonen, Jenna. 2024. "Örkit osana viholliskuvastoa – Informaatiosodankäyntiä Ukrainan sodassa". *WiderScreen* 27 (1–2). <https://widerscreen.fi/numerot/1-2-2024-widerscreen-27/orkit-osana-viholliskuvastoa-informaatiosodankayntia-ukrainan-sodassa/>

*Tässä tutkimuskatsauksessa tarkastelen örkki-tematiikkaa osana Ukrainan sodan informaatiosodankäyntiä ja viholliskuvan rakentamista. Tutkin sosiaalisen median aineistojen kautta sitä, miten Ukrainan hallinnon lisäksi sosiaalisen median käyttäjät ovat ottaneet nimityksen haltuunsa ja miten örkki-narratiivia tuotetaan ja perustellaan eri alustoilla. Tarkastelen myös örkki-nimityksen etymologiaa sekä J.R.R. Tolkienin *Taru Sormusten Herrasta* -teoksen örkkien historiallisesti kerrostunutta suhdetta Neuvostoliittoon ja Venäjään.*

Johdanto

Venäjä aloitti hyökkäyssodan Ukrainassa 24 helmikuuta 2022. Valtionhallinnot ja kansalaiset ovat käsitelleet sotaa erityisen laajasti sosiaalisessa mediassa, joka on näiltä osin toiminut tärkeänä alustana niin Ukrainan kuin Venäjänkin informaatiosodankäynnissä (Ciuriak 2022; Munk 2024; Männistö 2024; Karalis 2024). Vastakkaiset narratiivit ovat sodan alusta asti kamppailleet paitsi Ukrainan ja Venäjän kansalaisten, myös kansainvälisten yleisöjen mielipiteen hallinnasta. Ukraina sai läntisen maailman nopeasti tuekseen. Ukrainasta rakentui länsimaissa kuva rohkeasta ja yhtenäisestä maasta, joka taistelee vapautensa puolesta sankarillisen johtajansa, presidentti

Zelenskyin johdolla. Ukrainan mediakampanjat hyödynsivät tehokkaasti veristä sotakuvastoa sekä inhimillisiä ja tunteisiin vetoavia tarinoita, jotka herättivät laajaa empatiaa. Samalla vahvistettiin mielikuvia Venäjistä väkivaltaisena hyökkääjänä. Viholliskuvan rakentamisessa hyödynnettiin vihollisen demonisointia ja mielikuvia Venäjistä vahvistettiin helposti aukeavilla, vihollista demonisoivilla rinnastuksilla esimerkiksi natseihin. (ks. esim. Saarikoski, Peltonen & Mähkä 2024 [1]) Osa informaatiotosodan tehokkaista vertailukohdista löydettiin populaarikulttuurin puolelta. Englantilaisen kirjailija-filologi J.R.R. Tolkienin (1892–1973) fantasiakirjallisuudesta tutut örkit (eng. *orcs*) kytkeytyivät Ukrainan viralliseen informaatiotosotaan ja niiden käyttö levisi nopeasti niin Ukrainan viestinnässä kuin kansainvälisessä uutisoinnissa. (Kramar & Ilchenko 2023; Levko & Kramar 2022; Le Monde 23.4.2022; CNBC 17.8.2022)

Tässä tutkimuskatsauksessa tarkastelen, miten örkki-nimitys on sulautunut osaksi Ukrainan sodan informaatiotosodankäyntiä ja miten verkkokeskustelijat rakentavat ja perustelevat örkki-narratiivia sosiaalisen median alustoilla. Käyn lävitse myös Tolkienin ja örkkien historiallista kontekstia suhteessa Neuvostoliittoon ja Venäjään. Lähestyn aihetta tarkastelemalla julkaistua tutkimusta Ukrainan sodan informaatiotosodankäynnistä, örkki-tematiikasta sekä sen historiasta ja suhteesta Neuvostoliittoon ja Venäjään. Lisäksi nostan tutkimusaineistona esiin sosiaalisessa mediassa käytyä keskustelua ja kuvastoa örkki-nimityksestä ja sen käytöstä.

Hyödynnän aineistona Reddit- ja Quora -palveluista hakusanoilla ”Orc” ja ”Russia” haettuja keskusteluja, joissa palvelujen käyttäjät ovat keskustelleet örkki-nimityksen käytöstä venäläisistä puhuttaessa. Örkki-sanaa esiintyi palveluissa runsaasti esimerkiksi sodan ajankohtaisia käänteitä käsittelevissä keskusteluissa, mutta tähän tutkimukseen olen rajannut sellaiset keskustelut ja kysymykset, joiden pääpaino on itse nimityksessä. Tarkastelen laadullisen sisällönanalyysin keinoin keskusteluissa esiin tulevien nimitysten käyttöä ja niissä ilmeneviä rinnastuksia fantasiahirviöiden ja venäläissotilaiden välille. Samankaltaisia rinnastuksia on tehty sosiaalisessa mediassa jaettujen meemien avulla ja olen nostanut tarkasteluuni myös vuosien 2022–2023 aikana silloisessa Twitterissä (nykyinen X) toimivan, ukrainalaisen @uamemesforces -tilin jakamaa meemikuvastoa liittyen Ukrainan sodan aikaiseen örkki-rinnastukseen, sekä Redditin r/ukrainememes -subredditin teemaa käsittelevää kuvastoa. Näiden lähteiden avulla kytken tarkastelua informaatiotosodankäynnin viholliskuvaston narratiiveihin ja tapoihin jakaa niitä sosiaalisessa mediassa.

Informaatiotosodankäyntiä Ukrainan sodassa

Informaatiotosodankäynnillä tarkoitetaan taistelua tiedonkulun ja viestinnän hallinnasta, sekä pyrkimystä vaikuttaa ihmisten mielipiteisiin, asenteisiin ja toimintaan omien tavoitteiden saavuttamiseksi. Vaikka ilmiö itsessään ei ole uusi, informaatio- ja viestintäteknologian kehitys ja sen merkityksellinen asema yhteiskunnassa on vahvistanut informaatiotosodankäynnin merkitystä. (Aro 2016, 122; Lewis 2022) Vuonna 2014 Ukrainan vallankumousta seuranneen Krimin miehityksen aikaan Venäjä toteutti Ukrainassa laajoja informaatiovaikuttamiseen pyrkiviä kampanjoita. Venäjä hyödynsi sosiaalisessa mediassa esimerkiksi botteja ja trolleja disinformaation ja propagandan levittämiseksi. (Saari 2023, 177; Munk 2024, 49-56) Seuraavien vuosien aikana Ukraina kehitti omaa puolustustaan rajoittamalla Venäjän propagandan pääsyä Ukrainaan, lisäämällä kansalaisten tietoisuutta informaatiovaikuttamisesta sekä kehittämällä omaa viestintäänsä. (Saari 2023, 177-178; Munk 2024) Samaan aikaan Venäjä toteutti venäläismediassa Ukrainaa ja ukrainalaisia vastaan kohdistettua vihakampanjointia. Vuosia kestäneen propagandan avulla ukrainalaisia epäinhimillistettiin ja demonisoitiin pyrkimyksenä kääntää venäläisten mielipiteet ja asenteet ukrainalaisia vastaan. (Krylova-Grek 2022)

Heti vuoden 2022 helmikuussa käynnistyneen hyökkäyssodan alkumetreiltä alkaen taistelua käytiin paitsi rintaman, myös julkisen mielipiteen hallinnasta. Ukrainan ja Venäjän informaatiotosodankäynnillä pyrittiin vaikuttamaan mielikuviin sodan osapuolista ja luomaan kuvaa oman toiminnan oikeellisuudesta sekä kyseenalaistamaan vastapuolen narratiiveja. Muiden maiden tuen saaminen vaikutti paitsi omien joukkojen moraaliin, sen avulla pystyttiin konkreettisesti vaikuttamaan sodankäynnin etenemiseen esimerkiksi rahoituksen, aseiden ja pakotteiden muodossa. Erilaisten narratiivien avulla pyrittiin myös vahvistamaan omien kansalaisten uskoa johtajiinsa. (Nastasia & George 2023, 12 & 13; Aspriadis 2023, 22; Karalis 2024)

Venäjän toteuttamalla informaatiotosodankäynnillä Venäjä on pyrkinyt vaikuttamaan venäläisiin, ukrainalaisiin ja kansainväliseen yleisöön. Venäjä on luonut Ukrainasta kuvaa sitä uhkaavana vihollisena ja pyrkinyt saamaan tällä oikeutusta toimilleen ja rakentamaan kuilua Ukrainan ja tätä tukevien maiden välille. Ukrainalaisille kohdistetun disinformaation ja propagandan tarkoitus on ollut horjuttaa valtion yhteiskuntajärjestystä, jotta Ukraina saataisiin palautettua takaisin Venäjän vaikutusvallan alle. Venäjä on pyrkinyt rakentamaan Ukrainasta kuvaa russofobisena ja natsien hallitsemana, länsimaiden korruptoimana maana. (Tsekhanovska & Tsybulska 2021; Munk 2024)

Siinä missä Venäjä on myös luonut käsitystä Ukrainasta ja Valko-Venäjistä luonnollisena osana Venäjää, Ukraina on kehittänyt vahvaa ja tunnistettavaa kansallisidentiteettiään. Ukrainan informaatiotosodankäynnin narratiivi on rakentunut sinnikkään kansan ja sen vahvan johtajan ympärille, ja se kuvaa provosoimattoman hyökkäyksen kohteeksi joutunutta kansaa, joka taistelee paitsi oman vapautensa, myös länsimaiden vapauden puolesta sitä uhkaavaa pahuutta vastaan. (Spector 2022; Zachara-Szymańska 2023; Saari 2023, 179–180; Munk & Ahmad 2022)

Örkit viholliskuvaston luomisessa

Vihollisen demonisointi ja epäinhimillistäminen ovat osa informaatiotosodankäynnin propagandaa, joka on tyyppillistä lähes kaikille konfliktitilanteille ja siihen liittyy vahvasti vihollisen kuvaaminen absoluuttisena pahana ja epäinhimillisenä vastustajana. Vihollisen demonisoinnin avulla monimutkaisia aiheita ja epävarmuutta korvataan yksinkertaisella selityksellä, jolla oikeutetaan ja selitetään omia vastatoimia. Kuten Venäjän, myös Ukrainan narratiivissa on rakennettu vahvaa jakoa hyvän ja pahan välille. Örkki-nimitykseen liittyvä kuvasto on muiden humorististen vertausten rinnalla toiminut ukrainalaisten informaatiotosodankäynnin välineenä, jolla pyritään vaikuttamaan asenteisiin ja uskomuksiin sodasta ja sen osapuolista. Vahvojen narratiivien ja vastapropagandan avulla Ukraina on pyrkinyt vastaamaan Venäjän levittämään misinformaatioon ja propagandaan. (Kramar & Ilchenko 2023, 23 & 25; Hou, Fu & Lai 2023; Tally 2019; epäinhimillistämistä ks. myös Seppälä 2024)

Propagandassa hyödynnetään voimakasta, tunteita herättävää kuvastoa, joka on helposti omaksuttavissa. Vihollisen demonisoinnissa venäläisjoukkojen rinnastaminen örkkeihin tai natseihin ovat välittömästi avautuvia vertauksia. Näiden nimitysten monialainen etymologia kytkeytyi myös Ukrainan ja Venäjän ongelmalliseen historiaan sekä Venäjän ja länsimaiden välisiin, pitkään jatkuneisiin jännitteisiin. (Saarikoski, Mähkä & Peltonen 2024)

Sanakirjat kuvaavat örkkiä rumana ja väkivaltaisena olentona, joka on sivistymätön, barbaarinen ja armoton. (Cambridge dictionary; Urban Dictionary) J.R.R. Tolkienin fantasiaromaaneissa örkkien asuttama Mordor on karusta ympäristöstä koostuva, idässä sijaitseva maa, jonka nimi tarkoittaa kirjoissa ”synkkää maata” tai ”varjojen maata”. Nimen etymologiaa on yhdistetty myös vanhan englannin sanaan ”*morþor*”, joka tarkoittaa kuolemansyntiä tai murhaa. (LotR fandom Wiki/ Mordor) J.R.R. Tolkienin kuvaama romaaneissaan örkkejä julmiksi, sadistisiksi ja häijyiksi olennoiksi,

jotka kantavat syvää vihaa kaikkea lännestä tulevaa kohtaan. Tolkien on kertonut orc-nimityksen valikoituneen vanhan englannin demonia tarkoittavasta sanasta. (Tolkien Gateway 2024)

Mordor ja örkit löysivät tiensä Ukrainan mediaan jo vuonna 2014 Krimin valtauksen ja Itä-Ukrainassa puhjennun sodan yhteydessä, jolloin Venäjää verrattiin Mordoriin Ukrainan sosiaalisessa mediassa ja venäläisiä joukkoja nimitettiin örkeiksi. (Yekelchyk 2022; Borenstein 2023, 121–153) Puhjennut informaatioisodankäynti vaikutti lopulta jopa nettipalvelujen algoritmeihin. Vuonna 2016 uutisoitiin Google Translaten virheestä, joka muutti ukrainankielestä venäjänkielelle käännettäessä sanan “Russia” muotoon “Mordor” ja sanan “Russians” sanaan “occupiers”, ”miehittäjät”. (Ks esim. [Politico 7.1.2016](#))

Venäjän aloitettua hyökkäyksen Ukraina keväällä 2022 erityisesti “örkki” ja “Mordor” nimitykset otettiin Ukrainassa laajempaan käyttöön ja niitä on käytetty avoimesti niin Ukrainan viranomaisviestinnässä kuin mediassakin. Nimitykset ovat tulleet tutuiksi niin Ukrainan puolustusministeriön virallisella Twitter-tilillä kuin presidentti Zelenskyin puheissakin. (Yekelchyk 2022; [Al Jazeera 2022](#); [Le Monde 23.4.2022](#); [@defenceU 8.12.2022](#); Zelenskyi 2022)

Siinä missä propagandassa usein hyödynnetään historiallisia henkilöitä, narratiiveja ja kuvastoja (ks. esim. Saarikoski, Peltonen & Mähkä 2024; Kauhanen & Kleemola 2024), Ian Li (2023) nostaa esiin fiktiivisiin teoksiin perustuvan narratiivin vahvuuksia käyttäen Tolkienin teoksia esimerkkinä. Ensimmäisenä vahvuutena hän nimeää sen, että fiktion perustuvat narratiivit ovat historiallisia narratiiveja saavutettavampia ja ne vetoavat laajempiin yleisöihin, erityisesti silloin kun ne ovat elokuvista tuttuja ja sisältävät näin ollen myös vaikuttavia tarinallisia teemoja sekä voimakkaita visuaalisia elementtejä. Toisena hän nostaa esiin tällaisiin narratiiveihin sisäänkirjoitettua sankarillisuutta, joka kannustaa yksilöitä voittamaan pelkonsa ja ylittämään itsensä kyetäkseen poikkeukselliseen rohkeuteen tilanteen sitä vaatiessa. Kolmantena ja viimeisenä fiktion perustuvan narratiivin vahvuudeksi Li nostaa toivon, jota esimerkiksi elokuvat nostavat esille. Ylivoimaisenakin näyttäytyvä vihollinen on mahdollista kukistaa, sillä hyvä voittaa lopulta riippumatta siitä, miten epätoivoisena tilanne näyttäytyy. (Li 2023) Vertaukset J.R.R. Tolkienin tarustoon voivat tältäkin osalta tuntua osuvilta, sillä *Taru Sormusten Herrasta* -teoksen tavoin Daavid vastaan Goljat -tematiikka korostuu Ukrainan sodan länsimaisissa narratiiveissa. (Munk & Ahmad 2022)

Örkki-tematiikka ja viholliskuvastot sosiaalisessa mediassa

Venäjän ja Ukrainan johtajien ja valtionhallinnon käymän informaatiotosodankäynnin lisäksi myös tavalliset ihmiset ovat osallistuneet informaatiotosodankäyntiin erityisesti sosiaalisessa mediassa ja somekäyttäjät ovat tuottaneet mielikuvia ja narratiiveja sodan osapuolista. (Nastasia & George 2023, 14; Saari 2023, 178; Saarikoski, Peltonen & Mähkä 2024; Saarikoski 2022; Kauhanen & Kleemola 2024; Munk 2024) Ukrainan valtion viestinnän ja uutisointien lisäksi örkki-nimitystä on käytetty aktiivisesti eri somepalveluissa ja monet Ukrainaa tukevat somekäyttäjät ovat ottaneet nimityksen haltuunsa rinnakkaisterminä venäläisille. Nimityksen käyttöä käsittelevissä keskusteluissa nimitystä perusteltiin vahvalla rinnastuksella pahuuteen, mitä tuotiin erityisesti vihollisjoukkojen tekojen kautta esiin. Vahvoja tunteita sisältävien keskustelujen sävyt myös siirtyivät herkästi vihollisen epäinhimillistämiseen, jolloin vihollista itsessään kuvailtiin epäihmisenä. (Ks. esim. de Ruiter 2023)

Myös nettimeemejä on hyödynnetty runsaasti Ukrainan sodan aikana osana informaatiovaikuttamista. Meemien hyödyntämisestä informaatiotosodankäynnissä käytetään nimitystä ”memetic warfare”, ”meemisodankäynti” (ks. esim. Munk 2024, 115). Ukrainan sodan aikana sosiaalisessa mediassa on toiminut paljon meemitilejä, jotka on tarkoituksenmukaisesti valjastettu osaksi Ukrainan sodan informaatiotosodankäyntiä. (Ks. esim. Saarikoski, Mähkä & Peltonen 2024; Saarikoski 2022; Kauhanen & Kleemola 2024) Lähtökohtaisesti humoristisia meemejä hyödynnetään vakavienkin viestien välittämisessä ja niiden tarkoituksena voi olla paitsi hauskuuttaminen, myös tiedon välittäminen ja tunteisiin, mielipiteisiin ja toimintaan vaikuttaminen. Meemit leviävät nopeasti verkossa yksinkertaisuuden ja helpon muokattavuuden ansiosta ja niiden kautta reagoidaan nopeasti ajankohtaisiin tapahtumiin. (Heimo & Koski 2014; Shifman 2014; Mähkä, Saarikoski & Peltonen 2022)

Kuva 1. Reddit 10.6.2023. Kuvia hyödynnettiin nimitysten ohella välittämään mielikuvaa venäläisistä sotilaista väkivaltaisina, ryöstelevinä örkkeinä. Meemeissä näkyi viitteitä uutisoituihin, joiden mukaan venäläiset joukot olivat varastaneet mm. wc-pönttöjä ja pesukoneita valloittamiltaan alueilta (aiheesta ks. esim. Daily Mail 21.10.2022; The Guardian 11.4.2022; Financial Times 20.10.2023).

Yhteisöllisellä Quora-sivustolla pohdittiin syksyllä 2022, miksi venäläisiä sotilaita kutsutaan örkeiksi. Parhaaksi vastaukseksi äänestetyin kommentin mukaan venäläisiä sotilaita kutsutaan örkeiksi, koska nämä ovat (vapaasti suomennettuna):

“[—] humalainen, kuriton, aseistettu lauma murhanhimoisia, ryösteleviä, raiskaavia, varastelevia kusipäitä, jotka tunkeutuivat toiseen maahan ilman provosointia ja ryhtyivät tekemään maasta raunioitunutta autiomaata.” (Quora 2022)

Tunnepitoinen vastaus havainnollistaa, miksi nimitys on otettu käyttöön. Se on helposti ymmärrettävä ja luo vahvan mielleyhtymän venäläisten joukkojen toimintaan. (Ks. myös kuva 1) Vaikka nimityksen kytkös venäläisiin ja jopa neuvostoliittolaisiin on huomattavasti vanhempi,

nimityksen historiaa ei tarvitse tuntea, jotta se avautuisi. Muita yhtäläisyyksiä venäläisten ja örkkien väliltä löydettiin Quorassa venäläisten taistelutyylistä ja sotilasmääristä, mutta vastauksissa saatettiin pohtia myös sitä, miten ylipäätään sota-aikoina vihollisia on aina toiseutettu ja epäinhimillistetty. (Quora 2022)

Venäläissotilaiden ja örkkien älykkyyttä vertailevassa keskustelussa yksi kommentoija myös nosti esiin, miten rinnastukset olivat ymmärrettäviä, vaikka hän itse ei halunnut osallistua vihollisen epäinhimillistämiseen:

”Kyse ei ole niinkään älykkydestä, vaan kurista ja käytöksestä. Ne käyttäytyvät kuin ryöstelevä rosvojoukko. Ryöstelevät, raiskaavat ja murhaavat minkä ehtivät. Kieltäydyn epäinhimillistämästä niitä tällä nimityksellä, mutta totta helvetissä ymmärrän kyllä, miksi niitä kutsutaan örkeiksi.” (Quora 2022)

Aihe herätti keskustelua myös Reddit-palvelussa. Nimityksen käytöstä keskusteltiin useammassa ketjussa r/ukraine -subredditissä ja kysymyksiä esitettiin myös niille tarkoitetussa r/TooAfraidToAsk -subredditissä. Keskustelu ja kysymykset ”örkki” nimityksen käytöstä ovat vastanneet Quoran vastausten sävyjä. Suosituimmat vastaukset kuvaavat örkkien ja sotilaiden yhtäläisyyksiä sekä käytöksessä että taistelutyyliä. Yksi kommentti toteaa, miten molemmat tulevat suurina massoina, mutta vähäisin taidoin, eivätkä arvosta elämää, edes omaansa. Toinen huomauttaa, että venäläissotilaat ja örkit omaavat samanlaisia, epäinhimillisiä toimintatapoja, eivät kykene kurinalaisuuteen ja molemmat vain lähetetään suurina, kouluttamattomina massoina tapettaviksi. Myös Mordorin ja Venäjän imperialistisen agendan sekä sodan motivaation nähtiin täsmäävän. Yksi suosituimmista kommentteista avaa nimitystä (vapaasti suomennettuna):

”Koska ne tulevat idän suunnalta surkeasta maasta, jota hallitsee tyranni, joka syöttää niille valheita ja saa ne hyökkäämään rauhallisten länsinaapureidensa kimppuun, pyrkimyksensä hävittää ne maan päältä, koska örkit eivät voi sietää mitään hyvää ja kaunista.” (Reddit 1.1.2023)

Kuva 2. Twitter 9.4.2022. Örkki-rinnastuksen paikkansapitävyydestä keskusteltiin sosiaalisessa mediassa runsaasti ja keskusteluissa nostettiin usein humoristisesti esille, miten loukkaavana rinnastusta voitiin pitää "oikeiden" örkkien näkökulmasta.

Keskustelut örkki-nimityksen syistä ja paikkansapitävyydestä saivat rinnalleen humoristisia ketjuja, joissa pohdittiin leikkillisesti syitä, joiden vuoksi venäläisiä ja örkkejä ei tulisi rinnastaa keskenään. Syitä löytyi esimerkiksi siitä, miten koko rinnastusta voitiin pitää loukkaavana örkeille. Tämä teema on esiintynyt myös örkki-aiheisissa meemeissä (ks. kuva 2). Quoran aihetta käsittelevässä ketjussa örkkejä kuvattiin venäläissotilaita älykkäämmiksi, inhimillisemmiksi ja paremmiksi sotilaisiksi. Keskustelujen sävyt olivat usein hyvin halventavia ja heijastivat voimakkaita tunteita sekä konflikteille tyypillistä tarvetta vihollisen epäinhimillistämiseen ja toiseuttamiseen. (Ks. Esim. Tally 2019; Krylova-Grek 2022)

Keskusteluissa tunnistettiin, että kyse oli tarkoituksenmukaisesta vihollisen epäinhimillistämisestä ja tätä saatettiin myös kyseenalaistaa. Esimerkiksi useammassa Reddit-ketjussa käytiin keskustelua siitä, oliko nimityksen käyttäminen ja siihen kuuluva halventaminen oikeutettua vai ei. Lopulta suosituimmiksi äänestetyt kommentit kuitenkin olivat sitä mieltä, että venäläisjoukkojen tekoihin verrattuna epäinhimillistämässä ei ollut mitään poikkeuksellista ja nimityksen käyttö nähtiin perusteltuna. Ytimekkäissä kommenteissa asiaa perusteltiin esimerkiksi seuraavasti:

"Tämä on Venäjän valitsema sota. Vihollisen demonisointi on osa sotaa." (Reddit 20.4.2022)

"Käyttäydy epäinhimillisesti, joudu epäinhimillistetyksi. En näe tässä ongelmaa." (Reddit 20.4.2022)

Kuva 3. Twitter 2.3.2022. Tolkienin örkkejä käytettiin tunnistettavana esimerkkinä hyvän ja pahan vastakkainasettelusta.

Kuva 4. Twitter 1.3.2022. Örkkien ja venäläissotilaiden lisäksi rinnastuksia Tolkieniin tehtiin myös kuvaamalla Ukrainaa sankarillisena Gondorina ja Venäjää synkkänä, vihollisten asuttamana Mordorina. Kuvan karttaan on lisätty myös Valko-Venäjä kuvaamaan Sauronin liittolaisen Sarumanin hallitsemaa Rautapihaa.

Örkki-nimitys luo voimakkaan mielikuvan pahasta ja luo näin selkeän erotuksen hyvän ja pahan välille. (Ks. kuva 3) Siinä missä sosiaalisessa mediassa venäläisten vertaaminen Tolkienin örkkieihin on ollut vahva keino luoda mielikuvia venäläisjoukoista, vertaukset Tolkieniin myös palvelevat tarkoitusta kuvata Ukrainaa örkkien valtausyritystä vastaan taistelevana, sitkeänä maana täynnä rohkeutta ja sankaritarinoita (vrt. esim. Li 2023). Kuva 4 havainnollistaa Tolkienin taruston laajempaa hyödyntämistä, jossa venäläisjoukoille annetun örkki-nimityksen lisäksi Venäjä hahmotetaan Mordorina ja Ukraina Gondorina. Redditin keskusteluissa ajatusta saatettiin viedä myös pidemmälle ja siinä missä Venäjän presidentti Putin nähtiin luonnollisesti Sauronina, Ukrainan presidentti Zelenskyitä verrattiin esimerkiksi klassista sankaruutta edustavaan Aragorniin. Vertailukohtaksi näihin hyvän ja pahan vastakkainasetteluihin voidaan ottaa Ukrainan sodassa hyödynnetyt rinnastukset toisen maailmansodan asetelmiin. Näissä rinnastuksissa Putinia verrattiin aktiivisesti Adolf Hitleriin ja Zelenskyitä Winston Churchilliin (ks. esim. Saarikoski, Peltonen & Mähkä 2024).

Tolkienin örkkien ja Venäjän pitkä historia

J.R.R. Tolkienin *Taru Sormusten herrasta* -teos julkaistiin kolmessa osassa vuosien 1954 ja 1955 aikana. Teos saavutti suosiota nopeasti ilmestymisensä jälkeen ja sitä käännettiin useille kielille. Neuvostoliitossa tiukka sensuuri kuitenkin esti sen julkaisun, mutta lukuisia venäjänkielisiä käännöksiä myös monistettiin ja levitettiin maassa salaa. Teosta yritettiin saada sensuurista lävitse useilla erilaisilla ja radikaalisti muokatuilla versioilla, mutta ensimmäiset lailliset käännökset julkaistiin Venäjällä vasta 1990-luvulla Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Syynä kohteluun oli se, että sensorit näkivät *Taru Sormusten herrasta* -teoksen vertauskuvana kylmälle sodalle. Synkän, itäisen Mordorin koettiin kuvaavan Neuvostoliittoa vapaan lännen vastakohtana. (Markova & Hooker 2004; Sedlacek 2022; Borenstein 2023, 121–153)

Tolkien itse on jyrkästi kieltänyt tämän olevan tarkoituksenmukaista ja kirjailija on kiistänyt sen, että hänen teoksensa sisältäisivät todellisia vertauskuvia. Tästä huolimatta kirjoja on tulkittu ahkerasti ja yhtäläisyyksiä on vedetty niin toiseen maailmansotaan, kylmään sotaan, Neuvostoliittoon, natsi-Saksaan, Staliniin kuin Hitleriinkin. (Ashford 2018; Tally 2019; ks. myös Tolkien 1957) Keskustelua on käyty myös *Taru Sormusten Herrasta* -teoksen maailmankuvaan ja örkkien kuvauksiin liitetystä rasismista (ks. esim. Farrell 2009; Roberts 2007).

Vaikka Tolkienin teokset ovat virallisen julkaisunsa jälkeen saavuttaneet vahvaa suosiota ja omistautunutta fanikulttuuria myös Venäjällä, vaikea suhde Tolkienin teoksiin on näkynyt venäläisessä mediassa. Julkaistut kirjoitukset muun muassa vihjailivat Tolkienin kytkeytymisestä satanismiin, mikä johti 90-luvulla Venäjän turvallisuuspalvelu FSB:n tutkimaan väitteitä, jotka lopulta osoittautuivat perättömiksi. (Markova & Hooker 2004)

Vuonna 2003 ääriationalistisista ja länsimaiden vastaisista aatteistaan tunnettu venäläinen kirjailija Maksim Kalashnikov julkaisi yhdessä venäläisen poliitikko Juri Krupnovin kanssa ”*The rage of the Orc*” -nimisen kirjan osana ”*America versus Russia*” -kirjasarjaa. *The Rage of the Orc* kuvaa kirjailijoiden käsitystä länsimaiden suhtautumisesta Venäjään. Kirjassa Kalashnikov ja Krupnov nostavat esiin örkkien kuvaukset Tolkienin kirjoista ja toteavat, että kuvauksilla selvästi haetaan rinnastusta venäläisiin. Kirjassa vertaillaan venäläisiä ja örkkejä keskenään ja tuodaan esiin ajatus siitä, miten länsimaat ovat aina nähneet ja tulevat aina näkemään venäläiset noina barbaarisina örkkeinä. (Borenstein 2019; Borenstein 2023, 121-153)

Venäjän ja slaavilaisen tutkimuksen professori Eliot Borenstein on julkaissut vuonna 2023 kirjan ”*Soviet-Self-Hatred: The Secret Identities of Postsocialism*”, jossa hän kirjoittaa Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisestä venäläisyyden identiteettikriisistä. Borenstein kirjoittaa, miten venäläisyyden ja örkkien rinnastaminen alkoi Venäjällä varhain. Rinnastusta alettiin hyödyntää Venäjällä itseironisesti ja toisaalta örkkejä lähestyttiin myös empatian ja samaistumisen kautta. (Borenstein 2023, 121–153)

Neuvostoliiton hajottua venäläinen paleontologi Kirill Eskov kirjoitti jatkoa Tolkienin *Taru Sormusten herrasta* -teokselle. Eskovin kirja *The Last Ringbearer* (1999) kertoo tarinan uudelleen rauhanomaisen, mutta väärinymmärretyn Mordorin ja tämän hallitsijan, Sauronin näkökulmasta. Kirjassa kuvataan lännestä tulevaa, vallanhaluista Gandalfia ja haltioita, joiden sortoon ja imperialismiin perustuvat pyrkimykset estävät teollisen vallankumouksen äärellä olevaa Mordoria kukoistamasta. (LotR fandom Wiki/ The Last Ringbearer) Teoksessaan Eskov antaa noottia Tolkienin teokselle muistuttaen, että historia kirjoitetaan aina voittajien näkökulmasta. Eskovin jatko-osa on tunnettu venäläisten LotR-faniien keskuudessa ja siitä on tehty myös useita käännösversioita eri kielille, joskin laillisen englanninkielisen version kanssa on ollut hankaluuksia Tolkienin perikunnan kanssa. ([The Guardian 8.2.2011](#); Mabe 2011) Tämän empaattisen lähestymistavan kautta örkeistä luotiin kuva väärinymmärrettynä ja syrjittynä kansana ja örkkejä pyrittiin ymmärtämään niiden demonisoinnin sijaan.

Myönteistä rinnastusta örkkeihin on tehty laajemminkin venäläisessä populaarikulttuurissa. Örkkit on yhdistetty esimerkiksi periksiantamattomuuteen, vahvuuteen ja ylpeyteen, joiden katsottiin hiipuneen ajan saatossa ja joita saatettiin myös kaivata. Borenstein nostaa esimerkkinä tästä vuonna 2014 Mikhail Y. Elizarovin julkaiseman kappaleen ”The Orc Song”, joka rinnastaa venäläiset ylpeydellä örkkeihin ja muistuttaa, että venäläiset ovat kumarrelleet liikaa muulle maailmalle ja ovat näin menettäneet örkkien ylpeyden, joka tulisi palauttaa. (Borenstein 2023, 121-153)

Lopuksi

Tässä katsauksessa olen tarkastellut ”örkki”-nimityksen historiallista pohjaa sekä sen käyttöä Ukrainan sodan informaatiotosodankäynnissä ja viholliskuvan rakentamisessa.

Tutkimuskatsaus osoittaa, miten informaatiotosodankäynnissä sodan osapuolet ovat kamppailleet niin kotimaisten kuin kansainvälistenkin yleisöjen julkisen mielipiteen hallinnasta. Sekä Venäjä että Ukraina ovat rakentaneet vahvoja narratiiveja, joiden avulla on pyritty vaikuttamaan mielipiteisiin ja asenteisiin sodan osapuolista. Ukraina on rakentanut vahvaa kansallisidentiteettiä ja viestinyt yhtenäisestä ja rohkeasta kansasta, joka puolustaa sitkeästi maataan ylivoimaisena näyttäytyvää vihollista vastaan. Tähän kytkeytyy viholliskuvan rakentamisessa helposti tunnistettavat pahan rinnastukset esimerkiksi natsi-Saksaan ja J.R.R. Tolkienin taruston örkkeihin.

Olen tuonut esiin, miten Ukrainassa venäläissotilaiden rinnastaminen örkkeihin alkoi jo 2014 Krimin valtauksen aikoihin ja yleistyi Venäjän aloittaman hyökkäyssodan yhteydessä. Nimityksellä luotiin vahvaa ja tunnistettavaa viholliskuvastoa. Myös tavalliset kansalaiset osallistuivat tämän viholliskuvaston rakentamiseen, jolloin örkki-tematiikan käyttö laajeni sosiaalisessa mediassa. Nimityksiä perusteltiin käyttäjien löytämillä yhtäläisyyksillä Tolkienin teoksen örkkien sekä venäläisjoukkojen toiminnan välillä. Informaatiotosodankäynnin välineenä rinnastus on helppoudessaan ja tunnistettavuudessaan tehokas, sillä sen aiheuttamat mielikuvat ovat usein voimakkaita, kuten verkkokeskusteluista esiin nostetut esimerkit osoittivat.

Tutkimukseni on toisaalta tuonut esiin, että örkki-nimityksellä on pitkä historia, jonka juuret kytkeytyvät J.R.R. Tolkienin *Taru Sormusten Herrasta* -teoksen julkaisuun kylmän sodan keskellä. Kirjailijan painottamasta todellisten vertauskuvien puuttumisesta huolimatta teosta on tulkittu vuosikymmenien ajan ideologisten kytkönsien kautta. Neuvostoliiton aikana teos ei läpäissyt liittovaltion sensuuria, sillä örkkien sekä itäisen Mordorin koettiin toimivan vertauskuvina

Neuvostoliitolle ja venäläisille. Venäläisten ristiriitainen suhde Tolkienin teokseen on näkynyt venäläisessä populaarikulttuurissa pitkään Neuvostoliiton hajoamisen jälkeenkin.

Vaikka viholliskuvastojen rakentaminen on osa lähes kaikille konfliktitilanteille tyypillistä propagandaa, tutkimuksessani olen käynyt läpi miten örkki-nimityksen käytöllä oli omaleimaisia piirteitä ja historiallisia kytköksiä, jotka tekivät rinnastuksista merkittäviä juuri Ukrainan ja Venäjän välisessä konfliktissa. Myös länsimaiden, erityisesti medioiden aktiivinen osallistuminen örkki-narratiivin vahvistamiseen on tarjonnut kiinnostavan esimerkin kansainvälisten toimijoiden roolista viholliskuvastojen vahvistamisessa. Jatkotutkimuksen kannalta olisikin kiinnostavaa vertailla Ukrainan sodan propagandaa toisen konfliktin kanssa, sillä tämän kautta olisi mahdollista tarkastella myös sitä, miten erilaiset kulttuuriset ja poliittiset kontekstit vaikuttavat propagandan vastaanottoon. Länsimaissa Ukrainan narratiivia on tuettu laajasti, mutta esimerkiksi Israelin ja Palestiinan konfliktin analysointi voisi paljastaa, miten kansainväliset toimijat reagoivat erilaisiin narratiiveihin ja levittävät niitä eri konteksteissa.

Kiitokset

Katsaus on osa Suomen Kulttuurirahaston rahoittamaa, sosiaalisen median kriisikulttuuria käsittelevää tutkimustani.

Lähteet

Kaikki linkit tarkistettu 5.11.2024.

Kuva-aineisto

Reddit, r/ukrainememes -subredditin meemit ajalta 27.2.2022–27.2.2023.

Twitter, @uamemesforces -tilin meemit ajalta 28.2.2022–28.2.2023.

Reddit -julkaisut 2022–2023

r/ukraine 1.1.2023: Why are russian solders referred to as "orcs"?

r/ukraine 10.7.2022: Question: "Orcs" in Ukrainian and Russian legend and myth

r/ukraine 6.7.2022: What does orc mean?

r/ukraine 1.3.2022: Why call the invaders "orcs"?

r/TooAfraidToAsk 12.12.2023: Why do some people call Russians, "Orcs"?

r/TooAfraidToAsk 20.4.2022: How is it OK to call Russian soldiers "orcs"?

Quora -julkaisut 2022

2022: Why do Ukrainians call Russian soldiers orcs?

2022: Why are Russian soldiers in Ukraine called Orcs?

2022: Why are Russian soldiers often referred to as orcs?

2022: Do you think the Ukrainian media and military portraying the Russians as "orcs" is accurate, or are they more intelligent than that?

2022: Do Ukrainians call Putin's invading soldiers orcs because of their brutality, their tactics, or their hygiene?

Lehtiartikkelit ja verkkosivut

Al Jazeera 3.3.2022. Mansur Mirovalev: "'Orcs' and 'Rashists': Ukraine's new language of war". <https://www.aljazeera.com/news/2022/5/3/orcs-and-rashists-ukraines-new-language-of-war>

Cambridge dictionary 18.8.2024. Orc. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/orc>

CNBC 17.8.2022. Holly Ellyatt & Amanda Macias: "Zelenskyy speaks to Macron as fears over nuclear plant mount; explosions hit Russian ammo depot in Crimea". <https://www.cnn.com/2022/08/16/russia-ukraine-live-updates.html>

Daily Mail 21.10.2022. Chris Jewers: "Now Russia 'liberates'... a WASHING MACHINE: Putin's men are spotted stealing kitchen appliance from Ukrainian home". <https://www.dailymail.co.uk/news/article-11340285/Putins-men-spotted-stealing-WASHING-MACHINE-Ukrainian-home.html>

Defence of Ukraine. 2022. A Ukrainian omen: if you see HIMARS in the sky, the number of orcs in Ukraine has decreased.

@DefenceU *Twitter* 8.12.2022. <https://twitter.com/DefenceU/status/1600618658287403009>

Financial Times 20.10.2023. Bate Toms: “Letter: Russia’s looting soldiers tell real story of its economy”. <https://www.ft.com/content/a2fb8dd9-66df-4311-a9ff-fb43129afb6e>

Le Monde 23.4.2022. Damien Leloup: “Ukrainian and Russian Tolkien fans battle over the legacy of ‘The Lord of the Rings’”. https://www.lemonde.fr/en/pixels/article/2022/04/23/ukrainian-and-russian-tolkien-fans-battle-over-the-legacy-of-the-lord-of-the-rings_5981383_13.html

Politico 7.1.2016. Paul Dallison: “Google translation error turns ‘Russia’ into ‘Mordor’”. <https://www.politico.eu/article/google-translation-error-turns-russia-into-mordor-lavrov-into-horse/>

The Guardian 8.2.2011. Benedicte Page: “Lord of the Rings reworking a hit with fans, but not Tolkien estate”. <https://www.theguardian.com/books/2011/feb/08/lord-of-the-rings-reworking-tolkien-estate>

The Guardian 11.4.2022. Shaun Walker: “‘They took our clothes’: Ukrainians returning to looted homes”. <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/11/ukrainian-homes-looted-by-russian-soldiers>

The Lord of the Rings Fandom Wiki: “The Last Ringbearer”, “Orcs” & “Mordor”. https://lotr.fandom.com/wiki/The_Last_Ringbearer

Tolkien Gateway 2024. *Orcs*. <https://tolkiengateway.net/wiki/Orcs>

Tolkien, J.R.R. 1957. *Kirje lukijalle*. <https://www.rrauction.com/auctions/lot-detail/345168306200633-j-r-r-tolkien-autograph-letter-signed/?cat=0>

Urban Dictionary. 18.8.2024. *Orc*. <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Ork>

Kirjallisuus

Aro, Jessikka. 2016. “The Cyberspace War: Propaganda and Trolling as Warfare Tools”. *European View* 15 (1), 121–132. <https://doi.org/10.1007/s12290-016-0395-5>

Ashford, David. 2018. “Orc Talk: Soviet Linguistics in Middle-Earth”. *Journal of the fantastic in the arts* 29 (1), 26–40.

- Aspriadis, Neofytos. 2023. "Preparing for War: Strategic Narratives and Disinformation in Leadership Rhetoric during the Ukraine War". *ESSACHESS* 16 (31), 21–41. <https://doi.org/10.21409/essachess.1775-352x>
- Borenstein, Eliot. 2023. *Soviet-Self-Hatred: The Secret Identities of Postsocialism*. Cornell University Press.
- Borenstein, Eliot. 2019. *Or(c)ientalism*. <https://www.eliotborenstein.net/soviet-self-hatred/c23oflsjr4gmzn7ez0xhhw3p68zd40>
- Ciuriak, Dan. 2022. *Social Media Warfare Is Being Invented in Ukraine*. The Centre for International Governance Innovation. <https://www.cigionline.org/articles/social-media-war-fare-is-being-invented-in-ukraine/>
- de Ruiter, Adrienne. 2023. "Failing to See What Matters Most: Towards a Better Understanding of Dehumanisation." *Contemporary Political Theory* 22 (2), 165–86. <https://doi.org/10.1057/s41296-022-00569-2>
- Farrell, Eliza. 2009. *Race, language, and morality: Does Tolkien's middle-earth promote a racial myth?* University of Pittsburgh. https://www.academia.edu/63364398/Race_Language_and_Morality_Does_Tolkiens_Middle_Earth_Promote_a_Racial_Myth?nav_from=8b73ed6c-fa38-48c6-ad0e-037169e63d35
- Heimo, Anne & Kaarina Koski. 2014. "Internet Memes as Statements and Entertainment". *FF Network* 44, 4–12.
- Hou, Shu-min, Wen-cheng Fu & Shao-yi Lai. 2023. "Exploring Information Warfare Strategies during the Russia-Ukraine War on Twitter". *The Korean journal of defense analysis* 35 (1), 19–. <https://doi.org/10.22883/kida.2023.35.1.002>
- Karalis, Magdalene. 2024. "The Information War: Russia-Ukraine Conflict Through the Eyes Of Social Media". *Georgetown Journal of International Affairs* 2.2.2024. <https://gija.georgetown.edu/2024/02/02/russia-ukraine-through-the-eyes-of-social-media/>

- Kauhanen, Riku & Olli Kleemola. 2024. "Mustavalkoinen, sinikeltainen, sinivalkoinen: suomalaiset toisen maailmansodan valokuvat Ukrainan sodan some- ja meemimaisemassa". *Lähikuva* 37 (2–3), 70–88. <https://doi.org/10.23994/lk.148184>
- Kramar, Natalie & Olga Ilchenko. 2023. "Neologisms in the media coverage of the Russia-Ukraine war in the context of information warfare". *Studies about Languages* 43, 14–28. <https://doi.org/10.5755/j01.sal.1.43.33284>
- Krylova-Grek, Yuliya. 2022. "Dehumanizing the "Enemy": Hate speech directed at Ukrainians in Russian Media". *Baltic Worlds* XV (3–4), 41-. <https://uu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1739518&dswid=3282>
- Levko, Oleksandr & Natalie Kramar. 2022. "Intertextuality as a Source of Discourse Emotionalization and Language Innovations". *Current issues of Ukrainian linguistics: theory and practice* 44, 68–85. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2022.44.68-85>
- Lewis, Brian C. 2022. *Information Warfare*. Federation of American Scientists. <https://irp.fas.org/eprint/snyder/infowarfare.htm>
- Li, Ian. 2023. *Constructing the Orc: Embracing Fiction in Ukraine's Tactical Narrative*. The Royal United Services Institute for Defence and Security Studies. <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/constructing-orc-embracing-fiction-ukraines-tactical-narrative>
- Mabe, Chauncey. 2011. *Free Kirill Yeskov! LOTR fans deserve to see 'The Last Ring-Bearer' in English*. The Florida Center for the Literary Arts - blog. <https://flcenterlitarts.wordpress.com/2011/02/10/free-kirill-yeskov-lotr-fans-deserve-to-see-the-last-ring-bearer-in-english/>
- Markova, Olga & Mark T. Hooker. 2004. "When Philology Becomes Ideology: The Russian Perspective of J.R.R. Tolkien." *Tolkien studies* 1 (1), 163–170. <https://doi.org/10.1353/tks.2004.0011>
- Munk, Tine. 2024. *Memetic War: Online Resistance in Ukraine*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003432630>
- Munk, Tine & Juan Ahmad. 2022. "I Need Ammunition, Not a Ride": The Ukrainian Cyber War". *Comunicação E Sociedade* 42, 221–241. [https://doi.org/10.17231/comsoc.42\(2022\).4021](https://doi.org/10.17231/comsoc.42(2022).4021)

Mähkä, Rami, Petri Saarikoski & Jenna Peltonen. 2022. "Meemien kulttuurihistoriallinen tutkimus". Teoksessa *Kulttuurihistorian tutkimus. Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan*. Toim. Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo ja Marika Räsänen. Cultural History – Kulttuurihistoria 17. Kulttuurihistorian seura: Turku, 429-450.

Männistö, Anssi. 2024. "Ukrainan puolustusministeriön videoviestinnän käyttö, keinot ja uudet muodot". *Lähikuva* 37 (2-3), 28–49. <https://doi.org/10.23994/lk.148182>

Nastasia, Sorin & Amiso M. George. 2023. "Communication Lessons from the Ukraine War: The Strategies, Narratives, and Implications of the Information Warfare." *ESSACHESS* 16 (31), 7–20. <https://doi.org/10.21409/essachess.1775-352x>

Roberts, Joshua L. 2007. *On Charges of Racism against J. R. R. Tolkien*. University of Oxford C.S. Lewis Society. [https://www.academia.edu/1682508/On Charges of Racism against J R R Tolkien](https://www.academia.edu/1682508/On_Charges_of_Racism_against_J_R_R_Tolkien)

Saari, Dominic. 2023. "Ukrainan informaationsodankäynti narratiivien ja mediankäytön näkökulmasta". Teoksessa Marko Palokangas (Ed.), *Sodan usvaa II: Sodankäynnin laaja-alaisuus*. Maanpuolustuskorkeakoulu. Julkaisusarja 2, 177-185. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-25-3394-7>

Saarikoski, Petri, Jenna Peltonen & Rami Mähkä. 2024. "Natsit ja toinen maailmansota Ukrainan sodan meemeissä 2022–2023". *Kulttuurintutkimus* 41 (1), 60–79. <https://journal.fi/kulttuurintutkimus/article/view/129315>

Saarikoski, Petri. 2022. Ukrainan sodan meemit keväällä 2022. *Agricolan Tietosanomat* 5.7.2022. <https://agricolaverkko.fi/tietosanomat/ukrainan-sodan-meemit/>

Sedlacek, Tomas. 2022. *The Lord of the Rings, Russians aka Orcs & the self-curse of censorship*. LinkedIn-artikkeli. https://www.linkedin.com/pulse/lord-rings-russians-aka-orcs-self-curse-censorship-tomas-sedlacek/?trk=pulse-article_more-articles_related-content-card

Seppälä, Laura. 2024. "Neuvostoarmeijan representaatiot ja vihollisen mekaaninen dehumanisaatio suomalaisissa toista maailmansotaa kuvaavissa 2000-luvun sotaelokuvissa". *Lähikuva* 37 (2–3), 150-159. <https://doi.org/10.23994/lk.148189>

Shifman, Limor. 2014. *Memes in Digital Culture*. MIT Press.

- Spector, Bert. 2022. "Volodymyr Zelenskyy, heroic leadership, and the historical gaze". *Leadership (London, England)* 19 (1), 27–42. <https://doi.org/10.1177/17427150221134140>
- Tally, Robert. T. 2019. "Demonizing the Enemy, Literally: Tolkien, Orcs, and the Sense of the World Wars". *Humanities (Basel)* 8 (1), 54-. <https://doi.org/10.3390/h8010054>
- Tsekhanovska, Oleksandra & Liubov Tsybulska. 2021. *Evolution of Russian Narratives About Ukraine and Their Export to Ukrainian Media Space*. Ukraine Crisis Media Center. https://drive.google.com/file/d/1x5y7qQjIFW0sCHwjzJoDU_5LL29WZZZd/view
- Yekelchyk, Serhy. 2022. "Naming the war: Russian aggression in Ukrainian official discourse and mass culture". *Canadian Slavonic Papers* 64 (2–3), 232–246. <https://doi.org/10.1080/00085006.2022.2106688>
- Zachara-Szymańska, Małgorzata. 2023. "The return of the hero-leader? Volodymyr Zelensky's international image and the global response to Russia's invasion of Ukraine". *Leadership (London, England)* 19 (3), 196–209. <https://doi.org/10.1177/17427150231159824>
- Zelenskyi, Volodymyr. 2022. "Peace", "victory", "Ukraine" – three words we have been fighting for for a hundred days already after eight years – address by President Volodymyr Zelenskyy. Volodymyr Zelenskyy official website 3.6.2022. <https://www.president.gov.ua/en/news/mir-peremoga-ukrayina-tri-slova-zadlya-yakih-mi-boremosya-pr-75585>

Viitteet

[1] Katsaus on temaattista jatkoa Kulttuurintutkimus -journaalissa keväällä 2024 julkaistulle artikkelille "Natsit ja toinen maailmansota Ukrainan sodan meemeissä 2022-2023" (Saarikoski, Peltonen & Mähkä 2024).